

אינסופים שחורים

תרגמה מיידיש והקדימה מבוא: רחל שליטא

קשה לתרגם לעברית את פרץ מרקיש. ואכן הוא תורגם מעט מדי לדעתי, ולפני זמן רב מדי. אני מודה שניגשתי אל התרגום כמעט בחרדת קודש – החופש המדהים שהוא לוקח לעצמו בתוך היידיש, חידושים לשוניים, תחביר לא קונוונציונלי, היפוך בסדרי המילים, דימויים סוערים, שיכולים להתחלף משורה לשורה, מעברים חדים משפה פשוטה ויומיומית לשפה נמלצת ומלאת פאתוס... הייתי צריכה הרבה אומץ כדי להתמודד עם השירים היפים והמורכבים האלה ולנסות לתת להם לבוש עברי. משורר היידיש אברהם סוצקבר פגש אותו לראשונה בשנת 1944, בהגיעו בדרך נס למוסקבה, ומאוחר יותר כתב עליו: "אם אלוהים היה מדמיין מופת לתהליך יצירה, למה שאנחנו קוראים משורה, הוא ודאי היה מעניק לו פנים, לב וכשרון של פרץ מרקיש".

יחד עם העובדה שגדל וצמח בתוך עולם יהודי מסורתי בוהלן שבאוקראינה, הוגדרה שירתו של מרקיש כמודרניסטית, אקספרסיוניסטית, פוטוריסטית, ומה לא. נסיעות רבות ושהיות ממושכות למדי בכל המרכזים התרבותיים באירופה של תקופתו – ורשה, ברלין, פריז, מוסקבה ועוד – הפכו אותו לאזרח העולם התרבותי האירופי. הבחירה לחיות בברית המועצות, האמונה בקומוניזם וביכולתו לשנות את העולם, גם בעבור סופרים ומשוררים יהודיים – גם הן באות לידי ביטוי ביצירה המגוונת והעשירה שלו. מרקיש נודע לא רק כמשורר של המילה הכתובה, אלא גם כְּמָה שהיינו מכנים היום "פרפורמר", הקורא בקול רם את שיריו ומצית אש בלב שומעיו. רבים מבני דורו ידעו לצטט את שיריו בעל פה וחיפשו את קרבתו. יופיו הפיזי היה כפי הנראה גם הוא חלק מהופעתו המרשימה והבלתי נשכחת. לא סתם כינו אותו בעולם היידיש "אפולו היהודי". סופו הטרגי, יחד עם סופרים ואנשי רוח נוספים שהוצאו להורג ב־12 באוגוסט 1952, לאחר שלוש שנים של מעצר בתנאים בלתי נסבלים במרתפי בניין המפלגה הקומוניסטית במוסקבה, הכה בתדהמה את עולם הספרות ואת העולם היהודי כולו.

הבאתי כאן מבחר מצומצם ביותר – ארבעה שירים ללא כותרות, שנכתבו בשנת 1917, שבמרכזם דמות המשורר הקורא לחופש, משוחרר מכל עול, בחולצה פרומה כסמל למרידה בכל המוסכמות, חסר בית, בזמן הווה מתמשך שאין לו עבר ואין לו עתיד, לא התחלה ולא סוף. בנוסף, הבאתי כאן את השיר "על הרציף" שנכתב בשנת 1948, כשנה לפני שנעצר, והופיע בספר 'ירוש' שיצא לאור בבואנוס איירס בשנת 1959, והוא אוסף שירים שקיבצה אשתו אסתר לאחר מותו, וכן שלוש סונטות שנכתבו על ורשה היהודית בין השנים 1926-1927.

לא הייתי מעזה לתרגם את שירת מרקיש ללא עזרה. אני רוצה להודות לפרופ'

יוג'ין אורנשטיין שבזכותו הגעתי לשירים היפים משנת 1917, לפרופ' יצחק ניבורסקי ולמולי מלצר שקראו את התרגומים והעירו הערות חשובות. וכן לבני מר ולוויקי שיפרים שדרכם התוודעתי לסונטות הורשאיות.

אֲנִי נִפְרָד מִמֶּךָ
זְמַן שְׁעוֹבֵר,
אֲנִי מְכִיר אוֹתָךְ, זְמַן שְׁעֵבֵר.
וְאֵין בֵּינֵינוּ שׁוֹם דָּבָר, –
רַק חֲלֻמָּתָם עָלַי!..

וּמִי אַתָּה, עֶתִיד שְׁלִי
כְּסוּף שְׁעַר וּמַגִּדֵּל?
אֲנִי שִׁיחַ לָךְ בְּכָלֵל,
אֲנִי עָלֶיךָ רַק חוֹלֵם...

שְׁלֹךְ אֲנִי – "הִזֵּה שָׁל כְּלוּם",
עֲנֵר!
אָבֵל בְּעוֹרוֹנִי גְלוּם עֲשָׂרִי!
מִהֶעוֹלָם אֶנְחֵנוּ יַחַד נִפְטָרִים
וְיַחַד נוֹלְדִים!..

לֹא יוֹדַע אִם אֲנִי בְּבֵית,
אוֹ שְׂמָא בְּנֶכֶר –
אֲנִי רֵץ!..
בְּחֻלְצָה פְּרוּמָה,
בְּצוּאָר לֹלֵא רְתֻמָּה,
לֹא שִׁיחַ לְאִישׁ, אֲנִי הַפְּקָר,
בְּלִי רֵאשִׁית, בְּלִי סוּף.

גּוּפִי הוּא קֶצֶף,
רִיחוֹ הוּא רֵיחַ שֶׁל רוּחוֹת;
וּשְׁמִי: "עֶכְשׁוֹ"...

אֲנִי פּוֹרֵשׁ יָדַיִם מִתּוֹחוֹת,
וְהֵן חוֹבְקוֹת אֶת הָעוֹלָם מִסּוֹף עַד סוֹף,
אֶת הָעֵינַיִם אֲנִי מִשְׁאִיר דְּרוֹכוֹת,
שִׁישְׁטָפוּ אֶת הָעוֹלָם מִלְמָטָה עַד לְמַעְלָה!

בְּחִלְצָה פְּרוּמָה, בְּעֵינַיִם פְּקוּחוֹת,
בְּיָדַיִם שְׁלּוּחוֹת,
אֲנִי כָּבֵר לֹא יוֹדֵעַ – יֵשׁ לִי בֵּית,
אוֹ נָכֵר,
הָאֵם רֹאשִׁית אֲנִי אוֹ סוֹף.

רַכָּה הַחֲשֵׁכָה שֶׁהִצִּיפָה עַד מַעַל לְרֹאשׁ אֶת הָעוֹלָם...
זְמַן דְּמִדּוּמַיִם בְּבִרְכָּתוֹ הַזֶּהָבָה הַשָּׁלֵם –
שֶׁקֶט וְ... אֲזִי

מִתְקַדְּמָת
לְעֻמָּתוֹ שְׁעַת לַיִל מְכַל הָעֶבְרִיִּים –
מִתּוֹךְ הָאֲדָמָה, מִן הַשְּׁחָקִים, הַמְּרַחֲקִים,
וּמִתַּחַת לְכַתְּנַת רַפּוּיָה שְׁחֹרָה
אוֹתוֹ בְּקוֹל דְּמָמָה הִיא מְסַתֵּירָה...

כָּל הָעוֹלָם הַקָּשִׁיב נָדָם
גַּם בְּהִמָּה וְגַם אָדָם...
רַק רוּחַ קָלָה תּוֹעָה וּמִדְּבַרְת אֶל הַקִּיר,
וְטַחְנָה אֲלָמֶת עוֹשָׂה תְּנוּעוֹת יָדַיִם בְּאֹוִיר...

עַל גּוֹפִי אֲנִי עֲטִיתִי חֲשֵׁכָה
מַעַל לְרֹאשׁ, עַל הַרְגָּלַיִם, הַיָּדַיִם...
מִתְהַלֵּךְ, כְּמוֹ בְּטָלִית שְׁחֹרָה גְּדוּלָּה,
שִׁשּׁוּלִיָּה מְכַל עֶבֶר כָּבֵר מְלֹאוֹ חוֹרִים
וּמְטַפֵּס עַל גְּבִי קִירוֹת שְׁחֹרִים...

אֵינְסוּפִים שְׁחָרִים נִגְרָרִים בְּעֶקְבוֹתַי
נִמְזָגִים אֶל תּוֹךְ הַמְרַחֲקִים...
רִיק עוֹלָם נִפְתַּח אֶז בְּפָנַי,
וְאֲנִי דוֹרֵךְ שֵׁם עַל רַגְלִי
נִעְרוֹת שְׁחָרוֹת תּוֹעוֹת...!

אֲנִי סוֹבֵב וְעַל רֹאשִׁי יֵשׁ כְּתָר שֶׁל מַלְכוּת:
שְׁחָרִים צוֹמְחִים גְּבָהִים מִתּוֹךְ תּוֹכִי,
שְׁחָרִים פּוֹרְצִים מִמְּנִי מְרַחֲקִים,
שְׁחָרָה יוֹצֵאת הָאֲדָמָה מִתּוֹךְ חִיקִי,
וּמְכַל הָעֶבְרִים
מְזַנְקִים עָלַי סוֹסִים שְׁחָרִים...!

1917

על הרציף

כְּמוֹ תַּחֲנוּם בְּתוֹךְ חֵלּוֹן, נִשְׁקָף רֹאשְׁךָ מִן הַקְּרוֹן.
אֶת מְבִיטָה הַחוּצָה בְּמִין עֶצֶב שֶׁל פְּרֻדָּה;
הַלִּיל רֹד, נִתְקַת הֶרֶכֶבֶת מִרְצִיף אַחֲרוֹן.
וּכְמוֹ עַל קֶרֶקֶע יָם חָרֵב, דְּמָמָה יִרְדֶּה.

אֶךְ לֹא כָבוּ עֲדִין בִּירְכֵתִי קֶרוֹן
אִוְרוֹת אֲדָמָדָמִים בְּתוֹךְ הֶלֶת בֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת,
כְּמוֹ עֵינֶיךָ בְּגוֹן זֵית הַמִּפְנוֹת אֵלַי מִבֶּט יָגוֹן –
עוֹד לֹא אָמְרוּ הֵכֵל, כְּבוֹיוֹת וְנוֹאֲשׁוֹת.

מִדּוּעַ מְקַרְבֶּת הַפְּרֻדָּה עַד כְּדֵי צֶעַר?
מִדּוּעַ כֹּה מִתְקוֹ מְרַחֲקִים גְּעָגוּעִים?
אֶת עֵינֶיךָ עוֹד אֲרָאָה זְמַן רַב בְּתוֹךְ הַזֶּהָר
שֶׁל אִוְרוֹת הַנְּמוֹגִים בִּינוֹת הַדְּמִדּוּמִים.

1948

שלוש סונטות ורשאיות

א.

שִׁישׁוֹ וְשִׁמְחוֹ, סוּס מִשָּׂא, סוֹחֵר וְגַם סֶבֶל
אַתָּם, הָאוֹהֲבִים לְשֵׁאת בְּעַל, הַנְּפוּחִים מֵרֵב עֲמָל,
הִנֵּה בְּרָחוּב שׁוֹקֵק חַיִּים, שֶׁבֶת נִצְּבֶת עַל הַסֶּף,
כְּמוֹ אֲנִיָּה נוֹשֵׂאת בְּשׁוּרוֹת, בְּפֶתַח שָׁל נָמַל נִכְסָף.

רוֹכֵל עִם שְׁמִשְׁיָה שְׁחוּקָה מְשַׁלֶּכֶת עַל הַגֵּב
נִסּוּג מְשַׁפֵּל מִתּוֹךְ הַשּׁוֹק, מִמָּוֶשׁ כְּמוֹ מִשְׁדֵּה קָרֵב,
עַל צִוְּאוֹ הַמִּיָּזַע אֲבָק יָבֵשׁ וּמִזְהָם.
טוֹב הַיּוֹם וְטוֹב הַלֵּיל וְהוּא בְּמִרְכָּזָם.

מְטִלְטֵל וּמֵאֲבָק, רֵאשׁוֹ צֶהָב וּמִתְלַתֵּל,
זָקֵן, גְּבוֹת מְדַבְּלוֹת כְּמוֹ סוּד בְּשֵׁתֵי שׁוּרוֹת שֶׁל כְּתָב
וְכוֹבַע לְתוֹסַפֶּת עֲגֻלָּה, כַּחֲתִימָה שְׁחֹרָה מַעַל.

טוֹב וְקָל כְּמוֹ סוּס־מִשָּׂא – בְּרָחוּב עֲכָשׁוֹ לִפְלֵי לְשִׁכְבָּ!
נוֹגֵעַ הוּא בְּשְׁמִשְׁיָה מִתַּחַת לְכַנְפִּים נְפוּלוֹת.
מוֹנֶה כּוֹכְבֵי שֶׁבֶת שֶׁכֶּבֶר הִתְחִילוּ לַעֲלוֹת.

ב.

בְּכָל חֶצֶר הַקִּבְצָנִים סוֹפְרִים כָּבֵד מְטִבְעוֹת,
מִהֲכִיסִים גּוֹרְפִים, מִמְטַפְּחוֹת כְּמוֹ פִקְעוֹת,
הַשֹּׁפֵעַ מְטַפֵּטֵף, כָּבֵד אֵין לָהֶם מִסְפִּיק יָדִים,
וְאֵת הַגְּרוּשִׁים דּוֹחֲסִים לִפְּהָ בִּינְתִים.

וּבִידִים עֲקָמוֹת נִכִּים סוֹחָבִים רַגְלִים,
נָשִׁים נוֹשְׂאוֹת פִּיּוֹת מְקַלְלִים עַל הַכְּתָפִים,
נָסִים כְּמוֹ עֲטִלְפִים כְּפוּתִים בַּחֲשֻׁכָּה
לְהִגִּיעַ לְשֶׁבֶת מְלָכָה בְּזִמָּן וּבְבִטְחָה.

רק על יד חומה ללא חלון ישן עור זקן,
לבוש בגדי אשה, דחוס בתוך גרבים אדמים
ומחכה ומחכה, למה הוא מחכה?

הוא לא יודע אם עוד לילה או כבר האירו המרומים,
רק על לבו השלט השחוק מכריז בצעקה:
יהודים, נדבו למסכנה, אשר הגיעה לפרקה!

ג.

הנה הם – בתוך סבך של תיל ועופרת,
על מצחיהם הרחבים טפות של טל מתנוססות,
על הפנים – יראת השם ברורה, כנה, נכרת,
וביניהם – תפלות מבישות לפרנסות...

קום הם משכימים – עם שחר לתפלה
בודדים, פוסעים, על יד קירות של קר.
קר, קר לפנות בקר, השפתיים נמתחות באפלה,
מכות רגלים באבני מדרכת, ידים מתחככות מכפור.

הנה הם. מבלי משים חוסמים קווי חשמליות,
צועקים, מקרקשים בספלי חלב מפח.
נבהלים ונדחקים בתוך המון סואן כסבך.

וכשסוף סוף הם בשלום חוצים את המסלות
בנשימה שנעתקה, נעצרים כמו הוזים,
נוגעים בזקניהם, מודים לשם המרחם על יהודים.